

Sõdade ja konfliktide muutunud iseloom

Pärast külma sõda on enamik relvastatud konflikte olnud riigisisesed, mitte riikidevahelised. Aastatel 2000–2010 toimus neli riikidevahelist relvastatud konflikti, samas kui riigisisesed kodusõdu leidis aset 31 korral. Riigisisesete konfliktide puhul oli kümnel juhul tegu territoriaalsete ja 21 juhul poliitiliste võimukonfliktidega.

Kuna üha enam relvakonflikte on riigisisesed, on muutunud ka konfliktide osapooled. Enam pole tegu pelgalt kahe armee vastasseisuga. Omavahel sõdivaid vägesid on tavaliselt rohkem kui kaks ja nende koosseis on muutlik. Suurenenud on ka eraarmee ja relvarühmituste osakaal. Paljudel juhtudel sarnanevad sõdivad rühmad pigem pätikampadele kui regulaarmeele.

Traditsiooniliste rinnete asemel on lahingud muutunud kohalikeks ning tsiviilelanikke ei ole alati kas suudetud või soovitud sõjatandril evakueerida. Rahvusvahelise statistika järgi oli 1990ndate aastate lõpus toimunud konfliktides tsiviilohvrite osakaal kõigist hukkunuist umbes 80%, samas kui 1900ndate alguses oli vastav näitaja vaid 15–20%. Näiteks 2009. aastal Gaza konfliktis hukkunud enam kui tuhandest palestiinlasest olid enamik tsiviilisikud.

Vägedele on sõdimine majanduslikult kasulik

Relvastatud konfliktide iseloomumuutust kirjeldab ka see, et varem terroristide poolt kasutatud meetodid on nüüdseks kasutusel ka sõjapidamises. Uudised autopommidest või enesetaputerroristidest jõuavad meieni nii Afganistanist, Iraagist kui Iisraelist. Neis konfliktides peavad sõdurid tsiviilelanikkonda peaaegu sama suureks ohuks kui vastase sõdureid.

Konfliktide iseloomumuutus ilmneb ka nende rahastamises – lisaks eelarvevahenditele kasutatakse muidki rahastamisallikaid alates välismaistest rahaülekannetest ning lõpetades tsiviilelanikkonna rüüstamise, ebaseadusliku teemandikaubanduse ja narkootikumide salakaubaveoga. Kuritegevuse tõus on konfliktide kaasnähtus, mis raskendab nii konflikti lahendamist kui selle järelevalvet, sest sageli on sõdimine konflikti osapooltele majanduslikult tasuv.

Konfliktide ja majanduse seoseid on püütud viimastel aastatel ka vähendada. Näiteks on välja töötatud eeskirjad ebaseadusliku teemandikaubanduse vältimiseks, samuti on päevakorral elektroonikatööstuse vastutus seoses toorainete rolliga konfliktide tekkimises (nt Kongo DVs - vaata sel teemal Maailmakooli filmikogust film „Neetud Kongo“).

Sõdimises õigusnorme ei austata

Tsiviilelanikkonna jaoks on muret tekitav, et sõja õigusnorme määravat Genfi lepingu lisaprotokoll ei austata. Genfi konventsioonid ja nende lisaprotokollid kohustavad kaitsma tsiviilisikuid, lahingutes haavatuid ja sõjavange. Samuti keelavad need sõdurite ja tsiviilisikute piinamise ning alandava ja halvustava kohtlemise.

Kõiki neid kohustusi on mitmes konfliktis jõhkvalt rikutud. Nii endise Jugoslaavia sõdades kui Kongo DV kodusõjas on sõdimisviisideks olnud ka naiste vägistamist ning tsiviilelanikele

suunatud terror, mille eesmärgiks oli teatud etnilisse rühma kuuluvate inimeste väljasaatmine oma elualadelt. (Vägistamistest Kongo DV-s leiad Maailmakooli filmikogust filmi “Suurim vaikus: vägistamistest Kongos”.) Kahjuks on sõja õigusnormide austamine langenud või peaaegu kadunud isegi alalises armees, nagu Abu Ghraibi skandaal või Guantánamo vangilaager on näidanud.

Austuse kadumine sõja õigusnormide vastu on raskendanud ka Punase Risti ja teiste humanitaarbiorganisatsioonide tegevust. Kuigi rahvusvahelised sümbolid punane rist, punane poolkuu ja punane kristall tähistavad turvalisust, abi ja kaitstust, on nendega tähistatud haiglale ja sõidukite pihta vahel siiski tulistatud või need hävitatud. Tsiviilelanikkonnale humanitaarabi vahendavad organisatsioonid on pidanud mitmes konfliktis vägedele "sõjamaksu" tasuma, selleks et humanitaarabi kohale viia.

Kontroll meedia üle suurenenud

Lisaks humanitaarbiorganisatsioonidele on raskendatud ka konfliktipiirkonnas töötavate ajakirjanike töö. Mõnikord ei lubata reporteritel isegi lahinguid jälgida (nt Teises Tšetšeenia sõjas ja Iisraeli rünnaku ajal Gaza sektoris). Isegi juhul, kui ajakirjanikke lubatakse konfliktipiirkondadesse, kontrollitakse nende tegevust ega lubata liikuda ilma saatjateta. Üldjuhul põhjendatakse reporterite jälgimist ohutuse tagamisega, ehkki enamasti soovitakse mõjutada ajakirjanike informatsiooni ning seda, kust ja kellelt nad oma info saavad.

Konflikti osapoolte seisukohalt on suur vahe, kuidas konflikti meedias käsitletakse. Võib isegi öelda, et osa lahingutest toimub meedias. Üheks näiteks meedia tähtsusest on Gruusia ja Venemaa vaheline konflikt, kus mõlemad riigid kasutasid oma mainekujunduses Euroopa suhtekorraldusfirmade abi.

Ajakirjanikele peale sunnitud kontrolli tõttu tekkinud infosulgu on leevendanud üha kasvav internetikasutus. Valitsusväliste organisatsioonide veebilehtedel avaldatud uudised ja eraisikute blogid on levitanud infot konfliktidest ja konfliktipiirkondadest ka siis, kui ajakirjanikud seda teinud pole. Buda munkade meeleavaldused ja nende vägivaldne mahasurumine Birmas 2007. aasta sügisel oli selge märk interneti võimalustest edastada ka teise osapoole nägemust, vähemalt niikaua kuni Birma sõjaväeline valitsus katkestas riigi internetiühenduse. (Vaata selle kohta filmi “Burma VJ”, mille leiad Maailmakooli filmikogust.)

Halb valitsus loob eeldused konfliktideks

90 protsenti viimase aastakümne kodusõdadest on alguse saanud riikides, kus on ka viimase 30 aasta jooksul kodusõda toimunud. Enamik neist konfliktidest toimuvad riikides, mida nimetatakse nõrkadeks (*fragile state*) või läbikukkunud riikideks (*failed state*). Tegu on probleemsete riikidega, mida iseloomustab demokraatia mittetoimimine, halb juhtimine ja korruptsioon, valitsuse legitiimsuse puudumine, majanduslik ebastabiilsus, inimõiguste ja sõnavabaduse puudumine ning sagedased inimõigustevastased rünnakud.

Haprad riigid on kas endised asumaad või külma sõja lõppedes iseseisvuse saavutanud n-ö üleminekuriigid. Neis riikides on küll demokraatlikud institutsioonid, nagu parlament,

valitsus, kohtusüsteem ja poliitilised parteid, ent nende tegevus on puudulik: poliitilised parteid on karismaatilise juhi ümber koondunud rühmitused, valimispettus on tavaline, valitsus on korrumppeerunud ega suuda tagada kodanike põhivajadusi, kohtusüsteemi või politsei erapooletust ei saa usaldada jne.

Seadused loovad stabiilsust ja rahu

Traditsiooniliste demokraatiate rahuolekut ei ole saavutatud jõuga, vaid seadusi ja riigi halduskontrolli tugevdades. Jõustunud seaduste üle kontrolli puudumine on üldine nõrkade riikide probleem. Seetõttu ei pruugi kodanikele ette nähtud õigused tingimata toimida, vähemalt mitte plaanitud määral. Lisaks jätab halb juhtimine tegutsemisruumi majanduskurjategijatele, salakaubavedajatele ja korrumppeerunud ärimeestele.

Jõustunud seaduste puudumine, halb juhtimine ja sellest tulenev kesine õiguspärase haldus on üks peamisi konfliktitekitajaid. Kui valitsusel ja selle peamisel poliitilisel grupil puudub kodanike usaldus, jääb nende vaat et ainsaks võimuhoidmisvahendiks pettus ja lõpuks – vägivald. Praktikas tähendab see opositsioonile surve avaldamist, valimispettusi, meeleavalduste vägivaldset keelustamist, nähtavalt opositsioonis olevate poliitikute kinnipidamist ja nende piinamist ning muid sääraseid meetmeid.

Zimbabwe politseinik ajab taga meeleavaldajaid. Foto: Sokwanele (Flickr)

Konfliktide süvenedes ilmneb nõrga riigi valitsuse legitiimsuse puudumine ka selles, et valitsus ei suuda takistada eraarmeede ja teiste relvarühmituste tegevust. Toimiva demokraatia puhul on vägivalda kasutamine alati riiklike institutsioonide, politsei ja sõjaväe ainuõigus. Isegi kui vägivalda kasutatakse, peab see toimuma rangelt seaduse piires. Juhul kui riigis ei peeta kinni politsei ja sõjaväe ainuõigusest vägivalda kasutamises, väheneb valitsuse legitiimsus veelgi ja konflikt teravneb.

Identiteedipoliitika on mustvalge

Nõrgad riigid pole võimelised pidama konstruktiivset poliitilist dialoogi valitsuse ja opositsiooni vahel ega looma ka kompromisse vältimaks poliitiliste konfliktidega kaasnevaid

relvakokkupõrkeid. Väljakujunenud demokraatialle iseloomuliku poliitilise arutelu ja selle kaudu otsusteni jõudmise asemel iseloomustab nõrku riike hoopis pühendumine identiteedipoliitikale.

Identiteedipoliitika tähendab etnilisel, rassilisel või usulisel identiteedil põhinevat poliitilist liikumist, mis püüab saavutada riiklikku võimu. Näiteks on identiteedipoliitika tulemus ühe etnilise grupi poolt kontrollitavate piirkondade loomine Bosnias ja Hertsegoviinas või valgete maaomanike farmide ülevõtmine ja sellest tekkinud rahutused Zimbabwes.

Identiteedipoliitikale on omane inimeste mustvalge jaotamine heaks ja halvaks, mustaks ja valgeks, õiget ja valet usku, soositud ja tõrjutud etnilisse rühma kuuluvaks jne. Inimene ja tema identiteet pannakse paika kuulumise alusel mingisse usulisse või etnilisse rühma, mitte näiteks mõne mõtte või ideoloogia toetamise alusel. Identiteedi vahetamist ei peeta võimalikuks.

Identiteedipoliitikale on omane tugev rahvuslik olemus, mis on põhineb sageli minevikus kogetud ülekohtul ehk siis välja mõeldud või tegelikel kangelasmüütidel. Teise rühma kuuluvaid inimesi peetakse ohustajateks, kelle vastu peab end vajadusel ka relvaga kaitsma. Sõjaväel on tugev roll, mistõttu püüab valitsev grupp seda endale lojaalsena hoida.

Nõrk majandus tõstab konfliktitundlikkust

Nõrk majandus ja madal investeeringumaht on tüüpiline nõrkadele riikidele. Majandusprobleemid tulenevad poliitilistest ja relvastatud konfliktidest, olles samas nende üheks ajendiks.

Sõjad ja relvastatud konfliktid põhjustavad alati suuri rahalisi kaotusi. Juba ainuüksi sõdimine on väga kulukas, aga lisaks sellele toovad need kaasa tõsiseid majanduslikke sanktsioone. Olukorras, kus kauplemine on raskendatud, hävivad ka tootmine, ehitus, viljasaak, sadamad, raud- ja maanteed, suureneb tööpuudus ja väheneb inimeste ostujõud, põgenikud koormavad majandust ja nii edasi. Sõjad ja relvastatud konfliktid ei innusta ei kodu- ega välisinvestoreid, mistõttu suunatakse investeeringud stabiilsematesse riikidesse.

Sudaani Nyala piirkond detsembris 2006. Foto: Fred No

Konfliktide majanduslikud tagajärjed mõjutavad ka naaberriike. Üle piiri põgenevad pagulased on nõrga arengumaa majandusele tõeline koorem. Samuti ollakse oma naaberriikidest sõltuvad näiteks sealtkaudu toimuvate kaubavedude kaudu. Eriti olulised on transpordiühendused sisemaiste riikide jaoks, kel pole oma sadamaid. Energia tarbimine on oluline riikidele, kelle energeetika põhineb sisseveetaval elektril, maagaasil või naftal.

Majanduse stabiilsus loob turvalisuse

Majandussanktsioonid ei lõpe sõjategevuse lõppedes, vaid püsivad väga kaua. Sõdades hävinenu, hooned, tootmisettevõtted, transpordi- ja sidevõrgustiku, peab taastama, põgenikele ja kodu kaotanud inimestele elupaigad rajama, sõjas invaliidistunutele taastusravi võimaldama, sõdurid koju tooma jne. Paljudele arengumaadele on relvakonfliktide tekitatud kahju korvamine tohutu ülesanne, ja ühtlasi „seeme“ uute konfliktide puhkemiseks.

Majanduse ja investeeringute seos konfliktidega ei piirdu vaid konfliktiaegse ja -järgse ajaga, sellel on oluline roll ka konfliktide süvenemises või ennetamises. Majanduse ebastabiilsus on üks sotsiaalse rahutuse allikaid. Kui valitsus ei suuda majandust stabiliseerida ja leevendada tekkinud rahutusi, võib konflikt teravneda. Zimbabwe hüperinflatsioon on äärmuslik näide valitsuse suutmatusest olukorda stabiliseerida.

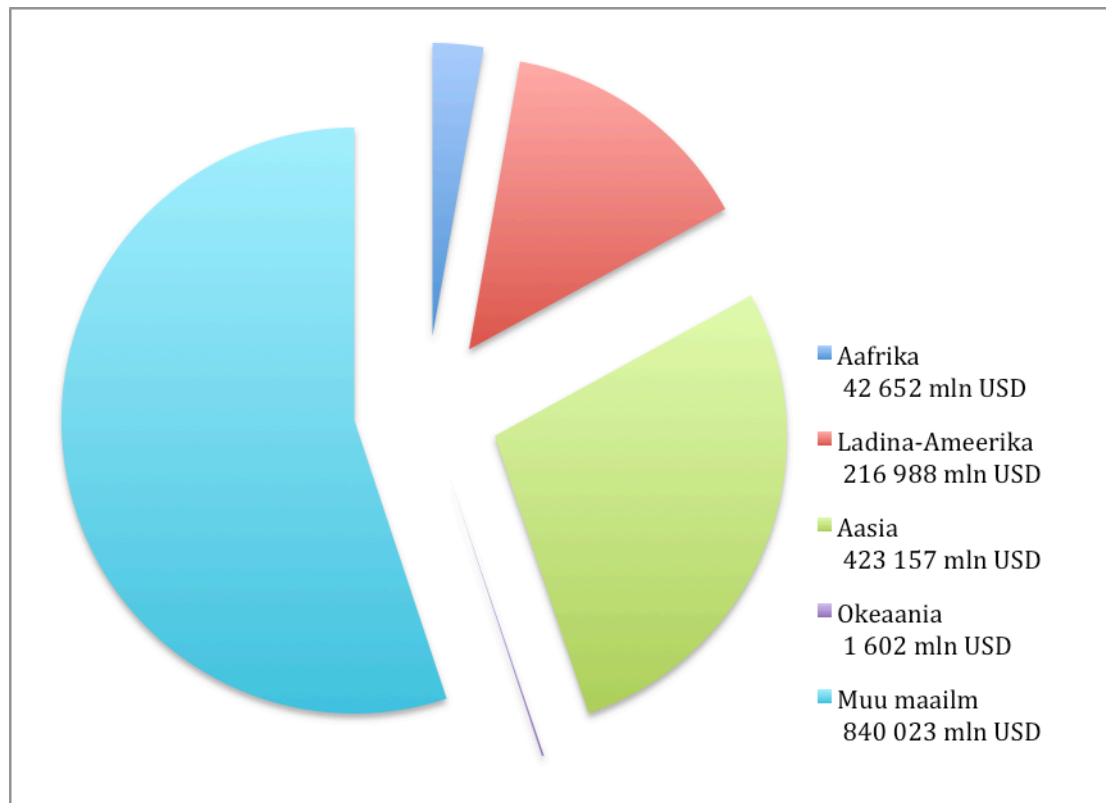

Zimbabwe dollari rahatäht. Foto: Tseum (Flickr)

Majanduslik stabiilsus seevastu tugevdab rahuolukorda. Kõige selgemini tõestab seda Teise maailmasõja järgne Euroopa, kus riikidevaheliste relvakonfliktide võimalus on kahanenud nüüdseks peaaegu olematuks. Ka Ladina-Ameerikas on konfliktide oht vähenenud tänu majanduse paranemisele, piirkondliku majanduse integratsioonile ja poliitilise demokraatia tugevdamisele. Ainus Ladina-Ameerika riik maailma 25 ebastabiilseima riigi seas on Haiti (nimekirja koostajaks Center for International Development and Conflict Management).

Kas Aafrikat ohustab vaesuse nõiaring?

Aafrikas pole majanduse areng niivõrd positiivne olnud. Eespool mainitud 25 riigiga nimekirjast leiab koguni 19 Aafrika riiki. ÜRO Arenguühenduse (UNDP) inimarengu raporti kohaselt on madala inimarengu kategooriasse kuuluva 46 riigi seas 37 Aafrika riiki (2011). Aafrika olukorda raskendab seegi, et sinna on suunatud vähem välismaiseid otseinvesteeringuid kui Aasiasse või Ladina-Ameerikasse. Üks investorite leige huvi põhjusi on Aafrika üldine ebastabiilsus ja konfliktide oht, kuigi sõdade ja konfliktide arv on Aafrikas siiski vähenenud.

Välismaised otseinvesteeringud (2011. a)

Allikas: UNCTAD

Kõige vaesemate arengumaade majandus on niivõrd nõrk, et ei suudeta vastutada oma kodanike heaolu eest. See ilmneb nii laste kõrges suremuses, lühikeses eeldatavas elueas, puudulikus tervishoius, kirjaoskamatuses kõrges tasemes, kehvast transpordihenduses kui suutmatuses makse koguda. Nõrk majandus on konfliktide tekkes üks olulisi tegureid, mistõttu otsivad välisinvestorid investeerimiseks mõne stabiilsema sihtriigi.

Vaesuse nõiaringist väljatulek pole arenguriigile kerge. Selle eelduseks on riigijuhtimise tugevdamine, nii et riik suudaks oma ülesandeid täita, ning demokraatia tugevdamine, et valitsuse poliitiline juhtimine toimiks. Tööstusriikidele on aga eesmärgiks seatud pikaajaline pühendumine arenguabile ja muule koostööle, mille eesmärgid on ühiselt ja võimalikult võrdselt määratletud. Lisaks on vaja välismaiseid pikaajalisi otseinvesteeringuid, mille sihiks on kiire tulusaamise asemel arengumaades tugevama majanduse ülesehitamine.

Ressursisõdased peetakse loodusvarade pärast ja nende abil

Külma sõja järel on sagenenud nn ressursisõjad, mille keskmes on nii rahvusvahelised kui ka siseriiklikud majandushuvid. Sõdade ja konfliktide põhjuseks on haruldased ja väärtuslikud loodusvarad, vääris kivid (nt teemandid), nafta ja maagaas, vääris metallid (nt mobiiltelefonides kasutatav koltan) ja väärispuu. Ressursisõdu on peetud ja peetakse näiteks Kongo DV-s, Sudaanis, Nigeerias, Birmas, Afganistanis ja Colombias.

Kuigi ressursisõjad toimuvad üle maailma, on neil palju ühiseid jooni. Konfliktipiirkondades areneb sõjaolukord, mis toodab kasumit konflikti mõlemale osapoolale. Seetõttu on konflikti lahendamine väga keeruline – selle jätkumine on rahu sõlmimisest majanduslikult tulusam. Kui varem peeti sõda poliitika jätkuna, siis nüüd võib öelda, et tegemist on majanduse sõjalise pikendusega.

Põlev naftapuurtorn Al Maqwas Kuveidis 1991. aasta märtsis. Foto: John Isaac

Ressursisõdades on lahingud kohalikud ja juhuslikud ning vahel võib ette tulla pikki suhteliselt vaikkeid perioode. Lahingute tulius sõltub sageli loodusvarade hindade kõikumisest maailmaturul. Näiteks on lahingute ägenemine Kongo DV-s põhjustanud koobalti, koltani ja tina maailmaturu hindade kõikumisi. Hindade tõus on kajastunud ka lahingute tempos.

Ressursisõjad meenutavad mõneti traditsioonilisi partisaniliikumisi, kuid nende lähenemisviisid on siiski väga erinevad. Kui sisside jaoks oli oluline võita piirkonna elanike usaldus, siis nüüd kasutatakse hoopis elanike hirmutamist ja terroriseerimist: rüüstatakse, vägistatakse või sunnitakse inimesi teise piirkonda kolima (sageli seoses etnilise puhastusega). Sõjaväelaste jõugud tegelevad pahatihti ka salakaubaveo, narkokaubanduse ning tsiviilelanikkonna ja humanitaarabiorganisatsioonide "maksustamisega". Sellest saadud tuluga hangitakse sõjatehnikat.

Elektroonikatööstus osaleb ebaseaduslikus metalli- ja mineraalikaubanduses

Kuna ressursisõdade jätkamine on majanduslikult tasuvam kui lahingutegevuse lõpetamine, peaks konfliktide lahendamiseks reguleerima loodusvarade kaubandust. Heaks näiteks on ebaseadusliku teemandikaubanduse vältimiseks loodud Kimberley protsessi sertifitseerimissüsteem, milles osalevad 80 riiki vastutavad ühtekokku ca 99,8% ulatuses teemantide töötluse ja kaubanduse eest. Varem võimaldas ebaseaduslik teemandikaubandus rahastada näiteks Angola konflikti osapooli.

Kaevandustöölised Kaila piirkonnas Kongo DV-s. Foto: Julien Harneis (Flickr)

Koobalt, koltan ja tina on elektroonikatööstuses kasutatavad metallid, mida on vaja näiteks mobiiltelefonide, sülearvutite ja mp3-mängijate tootmiseks. Üha suurenev elektroonikavidinate tootmine on tõstnud vajadust ka nende metallide järele. Koltanit ja tina on suhteliselt lihtne hankida. Koltanit “sõelutakse” vees nagu kuldagi ja ka tinamaagi kogumine on lihtne. Antud metalle on palju kergem hankida ja nendega kaupelda kui mõne muu maavaraga, nagu nafta või maagaasiga.

Ebaseadusliku metalli- ja mineraalikaubanduse kaotamine nõuab, et tööstus oleks senisest teadlikum tooraine päritolust ega ostaks tooraineid, mille müügist saadava tuluga rahastatakse sõjapidamist. Ebaseadusliku metalli- ja mineraalikaubanduse takistamine oleks ka üks viisidest, kuidas arengumaade tulusid tõsta. Näiteks 2005. aastal eksporditi Kongo DV maavaradest umbes 75% ebaseaduslikult.

Elektroonikatööstuse, eriti mobiiltelefonitootjate vastutust tootmises kasutatava tooraine eest on esile tõstetud soomlaste 2009. aasta kampaanias "Sinu mobiili tegelik hind?". Kampaania kutsus ettevõtjaid üles jälgima kasutatavate toorainete teekonda kuni kaevandusteni välja. Samuti nõutakse kõigi alltöövõtjate avalikustamist ning mitmepoolse eetilise koodeksi kasutuselevõttu.

Relvakaubandus ja väikerelvad

Hinnangute kohaselt kulutatakse relvade hankimiseks igal aastal umbes kaks protsenti (triljon dollarit) kogu maailma sisemajanduse kogutoodangust. Kuigi külma sõja lõppedes relvakaubandus vähenes, on see viimastel aastatel taas endisele tasemele tõusnud. Maailma relvakaubanduses domineerib USA (36%), teised olulised relvatarnijad on Venemaa, Suurbritannia, Saksamaa ja Hiina.

Relvakaubandust reguleeritakse nii riiklikult kui rahvusvaheliselt tagamaks, et relvi müüakse vaid valitsustele ja nende sõjaväele või politseile. ÜRO ja Euroopa Liit tohivad kuulutada sõdivatele riikidele ka relvaembargo. Lisaks võib rakendada embargot nende riikide suhtes, keda on alust kahtlustada kas tõsistes inimõiguste rikkumistes või relvade vahendamises konfliktipiirkondadesse. Praegu kehtivad relvaembargod näiteks Iraani ja Hiina suhtes.

ÜRO rahuvalvaja korjab kokku relvi Guiglo piirkonnas Elevandiluurannikul. Foto: Basile Zoma

Riiklikult reguleeritakse relvakaubandust õigusaktidega. Näiteks Soomes on relvade ja muu sõjatarvete ostuks luba vaja ning selle annab kas valitsus või kaitseministeerium. Soomes juhendatakse ka Euroopa Liidu relvaeksporti reguleerivast relvakaubanduse koodeksist.

Kontroll relvakaubanduse üle on puudulik

Kuigi relvakaubandus on reguleeritud, ei tähenda see, et relvi müüakse ainult valitsustele. Relvamüüjaid on raske kontrollida ja tagada, et nad ei müü relvi kuhugi kolmandasse riiki, kuna kõik riigid ei avalda relvade tarnimise dokumente. Mõned riigid ei hooligi, kuhu nende müüdud relvad ja muud sõdimisvahendid jõuavad, teised riigid püüavad relvamüügi abil oma nõrka majandust turgutada. Rahvusvahelist kriitikat on esile kutsunud näiteks Hiina, Venemaa ja Ukraina relvakaubandus.

Relvi on teadlikult levitatud ka poliitilise toetuse saamiseks. Eriti sageli juhtus seda külma sõja ajal, kui Ameerika Ühendriigid ja Nõukogude Liit toimetasid relvi oma mõjualasse kuulunud arengumaadele. Näiteks USA Keskagentuur CIA vahendas Afganistani talibidele relvi 1980ndatel, samal ajal kui Nõukogude Liit seda riiki okupeeris. Hiljem kasutas Taliban neid relvi oma huvides, sõdades teiste afgaanide vastu.

Sageli on relvakaubandus seotud korruptsiooniga, eriti kuna tehingusummad on suured, relvatehastevaheline konkurents pingeline ja kauba avalik reklaamimine piiratud. Soomes uurib keskkriminaalpolitsei Patria sõdurite transpordivagunite müüki Sloveeniasse. Indias tekitas 1980. aastatel tohtu korruptsiooniskandaali Rootsi relvatootja Bofors, kes maksis India tipp-poliitikutele miljoneid dollareid pistist, et saada suur haubitsate tellimus.

Enamik konfliktide tsiviilohvritest on tapetud väikerelvadega

Konfliktide kujunemine riikidevahelistest sõdadest kodu- ja ressursisõdadeks ning teisenenud sõjapidamisviisid on muutnud ka konfliktide relvavalikut. Peamiselt kasutatakse kergrelvastust: püstoleid, ründevintpüsse, kuulipildujaid, raketiheitjaid ja kergeid rakette. Väga harva kasutatakse raskerelvastust, nagu suurtükid, tankid, helikopterid ja lennukid.

Kergrelvade hind on odavam ja neid on kergem hankida kui raskerelvi. Samuti on kergrelvakaubandusele keerulisem rahvusvahelist järelevalvet teostada, kuna osa kergrelvi on mitmeotstarbelised (nt noad) ja nende suhtes ei saa kohaldada sama rangeid reegleid kui raskerelvastusele. Hinnanguliselt on veerand iga-aastastest nelja miljardi dollari väärtusega kergrelvastustehingutest ebaseaduslikud.

Angolas Luanda piirkonnas välja kaevatud maamiinid. Foto: John Charles Monua

Sageli satuvad relvad ühest konfliktist teise. Näiteks Lõuna-Aafrikas Mosambiigi ja Angola konfliktidest üle jäänud relvi on toimetatud Lõuna-Aafrika Vabariiki, Namiibiasse, Zimbabwe ja Sambia. Relvi, eriti väikesi, võib valmistada ka ebaseaduslikult või varastada sõjaväe arsenalist. Erinevate miinide ja plahvatusohtlike relvade valmistamine on suhteliselt lihtne ja nende kasutamine on muutunud üpris tavaliseks, eriti Iraagis ja Afganistanis.

Kerge kättesaadavuse tõttu tapetakse 90% konfliktide tsiviilohvritest just väikerelvadega. Igal aastal tapetakse käsirelvadega umbes pool miljonit inimest, rohkem kui Hiroshimale ja Nagasakile heidetud tuumapommid seda tegid.

Terrorism

Terrorism kui uus sõjapidamise vorm on jõudnud inimeste teadvusse suuresti tänu USA-s 2001. aasta 11. septembril toimunud terrorirünnakule, pärast mida lisati terrorirünnakud riikide ohunimekirjadesse. Terrorism pole siiski uus nähtus. Varem on seda sagedamini kasutatatud riikide sisepoliitilises võitluses. Itaalia Punased Brigaadid ja Saksa Punane Armee (RAF) olid 1970ndatel tegutsenud terroristlikud organisatsioonid.

Terrorismi eesmärk on tekitada hirmu ja korratust. Sihiks pole pelgalt mõne objekti hävitamine, vaid midagi märksa abstraktsemat, näiteks kapitalismile vastuhakkamine või väärusuliste karistamine. Nii taheti ka Maailma Kaubanduskeskuse hävitamisega tõestada globaalse kapitalismi haavatavust. Pärast rünnakut märkis Osama bin Laden, et 11. septembri rünnaku objektideks polnud mitte naised ja lapsed, vaid USA sõjalise ja majandusliku võimu ikoonid.

Beslani 1. Keskkoolis toimunud pantvangikriisi ohvrite fotod. Foto: Aaron Bird (Flickr)

Külma sõja järel oli maailma poliitiline olukord keeruline ning 1992. aastal toimus ka rekordarv terrorirünnakuid – 5120. Seejärel rünnakud vähenesid, taandudes sajandivahetuseks 70. aastate tasemele (1379). Terrorirünnakute arv hakkas taas hoogsalt kasvama 2003. aastal Iraagi sõja ajal. 2012. aastal toimus maailmas 4564 terrorirünnakut, kus sai surma 7473 ning vigastada 13961 inimest (Institute for Economics and Peace). Enim kajastatud terrorirünnak, Maailma Kaubanduskeskuse hävitamine 2001. aastal, toimus seega terrorismistatistika kontekstis “rahulikul” perioodil.

Terrorism on levinud islamimaades

Lisaks terrorirünnakute plahvatuslikule kasvule pärast Iraagi sõja algust 2003. aastal on ilmnenud veel üks oluline muutus – rünnakute keskendumine moslemienamusega riikidesse.

Kui varem olid terroriorganisatsioonid seotud vasak- või parempoolsete äärmuslastega (eriti Euroopas ja Ladina-Ameerikas), siis uue aastatuhande alguses on kiiresti levinud islami terrorism. Praeguseks on rohkem kui pooled terrorirühmitused islamistlikud, neist tuntuimad Al Qaida, Hamas ja Hezbollah.

Ohvrite arv on märkimisväärne: pärast 2001. aasta terrorirünnakut on surma saanud üle 65 000 inimese (erinevates allikates arvud selle kohta on siiski väga erinevad). Suuri terrorirünnakuid on toimunud muu hulgas Iraagis, Pakistanis, Venemaal, Iisraelis, Sri Lankal ja Afganistanis. Varem, aastatel 1991–2000 oli ohvrite koguarvuks 61 000, seega keskmiselt 6825 ohvrit aastas.

Terrorismi tagajärjed ei piirdu vaid islamiriikidega. Eelmise USA presidendi George W. Bushi käivitatud terrorismivastasel sõjal on olnud oluline mõju ka arenenud riikidele. Ameerika Ühendriigid, ent ka mõned Euroopa Liidu riigid, on süüdi tõsistes inimõiguste rikkumistes, millest äärmuslikem on Guantánamo vangilaager ja sellega seotud salastatud ülekuulamiskeskused maailma eri paigus, sealhulgas Euroopas. See, et mõnedes juhtivates tööstusriikides on taganetud inimõiguste austamise põhimõttest, on andnud tõsise tagasilöögi. Kui nemadki inimõigusi ei austa, on raske ka süsteemselt ja järjepidevalt nõuda, et inimõigustevastaste rünnakutega silma paistnud riigid peaksid suutma inimõigustest kinnipidamist tagada.

Samuti on terrorismi üritatud kasutada sisepoliitilise võitlusvahendina. 2004. aastal süüdistas Hispaania valitsus Madridi pommirünnakutes baskide organisatsiooni, kuigi rünnakute elluvijana paljastati Al Qaida võrgustik. Venemaal kahtlustatakse turvateenistust FSB plahvatustes, mida ametnikud peavad siiski tšetšeenide kätetööks.

Kõige tõhusam vahend terrorismi vastu võitlemiseks on maailmas valitseva varalise ebavõrdsuse vähendamine, sest vaesus loob aluse ekstremismile ja terrorismile. Arvestades, et Gaza sektoris on töötuse määr umbes 70 protsenti ja Palestiina elanike elutingimused on väga rasked, muutub arusaadavamaks, miks mõned sealsed noored soovivad kätte maksta, sooritades näiteks enesetapurünnaku. Poliitilistel ekstremistidel on lihtne ära kasutada noorte stressi ja harimatust värbamiseks uusi võitlejaid ja terrorirünnakute toimepanijaid.

Pandeemiad ja kliimamuutus – uued ohud julgeolekule

Läbi ajaloo on sõjad ja konfliktid levitanud taude ja haigusi, mis on kandunud ka tsiviilelanikele. Esimese maailmasõja ajal tappis Hispaania gripp 50–100 miljonit inimest. Haigus avastati esimesena USA sõjaväelaagris 1918. aasta märtsis ja see levis mööda väikest Amazonase jõe piirkonda teistele asustatud aladele.

Lisaks haigustele tekitavad terviseriske sõdades kasutatud relvad, eriti keemilised, bioloogilised ja tuumarelvad. Bioloogilised relvad on keelatud enamikus riikides, sest neid peetakse eriti julmadeks, tarbetuid kannatusi tekitavateks ja kontrollimatuteks relvadeks. Keemiarelvad on ÜRO-s määratletud massihävitusrelvadena ja nende kasutamist üritatakse piirata rahvusvaheliste lepingutega.

Tuumarelva levikut püütakse tõkestada vastava lepinguga. See pole siiski veenev, sest kõik riigid, kel on võimalik tuumarelvi arendada, pole lepinguga liitunud. Nende riikide hulka kuuluvad näiteks India, Pakistan ja Põhja-Korea, kellel kas juba on (India ja Pakistan) või kahtlustatakse olevat (Põhja-Korea) tuumarelvi.

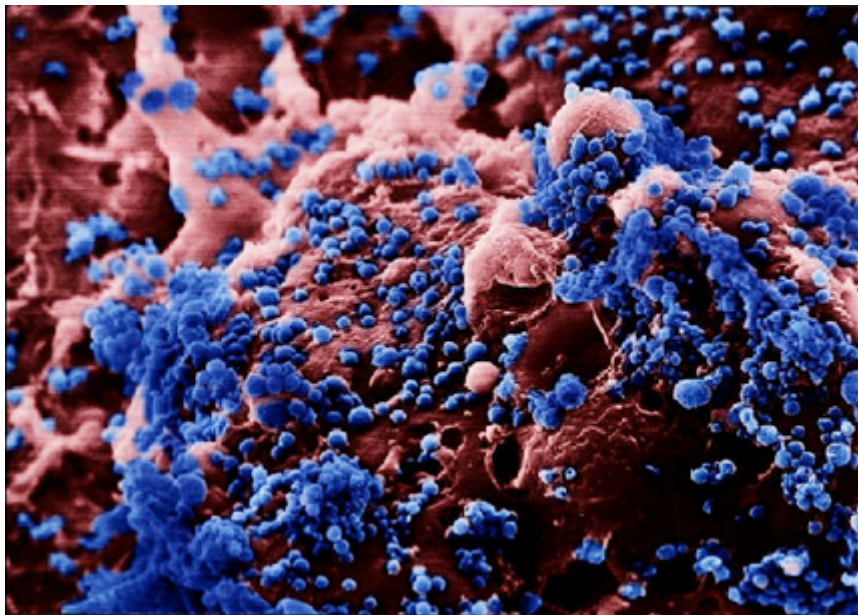
Vahetult pärast 2001. aasta septembrirünnakuid USA-s tekitasid rahutust meediaväljaannetele saadetud kirjad Siberi katku spooridega. Nende saatmises kahtlustati Al Qaida võrgustikku, kes saatjaks siiski polnud. Tuumarelvastattumist terroristide kätte peetakse uueks tõsiseks julgeolekuohuks.

Ka tavarelvastuse kasutamine on seotud märkimisväärtete terviseriskidega, eriti pärast konflikti. Lahingute järel maapinda jäänud jalaväemiinid tapavad ja vigastavad inimesi ka aastaid pärast konflikti lõppu.

Samuti on sõdade ajal sattunud maapinda mürgid, mis tekitavad hiljem haigusi. Näiteks tankitõrjerelvades kasutatud töödeldud uraan põhjustab haigusi, millele on viiteid Lähis-Ida ja Kosovo sõdadest.

Pandeemiad tekitavad hirmu

Lisaks konfliktidele ja nendega seotud terviseriskidele on tõsiselt probleemiks tõusnud haigusi levitavad viirused. Neist tuntuimad on Ebola viirus, HIV/AIDS, BSE (nn hullu lehma tõbi), SARS ning linnu- ja seagripp. Viiruste, nagu linnugripi ja Ebolaga, kaasneb ka pandeemia oht, mille realiseerumisel oleksid katastroofilised tagajärjed. Seda eriti arengumaades ja nõrkades riikides, kus valitsustel pole vahendeid, et katta isegi tavatervishoiu kulusid.

Linnugripi põhjustav H5N1 viirus. Foto: Quiplash! (Flickr)

Tõenäoliselt tekitaks pandeemia ka ulatusliku nakatunute põgenikevoolu, mis omakorda viiks liikumispiiranguteni ja nende alade piiride sulgemiseni, kuhu haigus ei ole veel levinud. Selline olukord loob kergesti aluse relvastatud konfliktidele.

Rahutusi võib põhjustada ka ametnike tegevus epideemiade ärahoidmisel. 2009. aastal viis Egiptuse otsus tappa kõik riigis elavad sead (ca 300 000) kohalike kokkupõrgeteni.

Keskkonnapagulus kasvab

Tänu kliimamuutustele ja keskkonnateadlikkuse kasvule on hakatud üha enam keskkonnateemadel rääkima. Merepinna tõus puudutab eriti tõsiselt Vaikse ookeani saareriike ning sel oleks katastroofilised tagajärjed ka Bangladeshis-taoliste madalatele rannikualadele. Kõrbestumine, temperatuuri tõus või sademete hulga suurenemine võivad muuta nii mõnedki praegu asustatud paigad elamiskõlbmatuks. See sunnib sealsed inimesed uutesse elukohtadesse kolima.

Saksamaa keskkonnaministeeriumi 2002. aasta aruande hinnangul sunnivad keskkonnaprobleemid igal aastal pagulusse 25 miljonit inimest. Aruande kohaselt tekib tõsiste konfliktide oht, juhul kui vaeste riikide keskkonnapagulased suunduvad massiliselt kas ülerahvastatud naaberriikidesse või tööstusriikidesse. ÜRO ekspertide hinnanguil on 2050. aastaks keskkonnapõgenike arv mitmekordistunud (150-200 mln).

Tõsine keskkonnaprobleem on ka puhta vee kättesaadavus. Maailma mageveevarud on piiratud ja ebaühtlaselt jaotunud ning paljudes piirkondades napib joogivett. Näiteks Iisraeli ja Palestiina konflikti üks tegureid ja samas selle alalhoidjaid on vaidlus veevarude haldamise üle: enamik Iisraeli kasutatavatest veevarudest asub Palestiina omavalitsuse territooriumil, mõjutades seega Iisraeli põllumajandust.

Strateegiliste veevarude kõrval on arutelu tekitanud veemajanduse reformid, mille tulemusel on paljudes arengumaades läbi viidud kaevude privatiseerimine. Erastamise tõttu on puhta vee hind aga tõusnud, nii et vaesem elanikkond ei saa seda endale enam lubada. See on kaasa toonud ebaühtlase vee kasutamise ja haiguste leviku.

Eriti kannatavad puhta vee puudumise tõttu lapsed. Igal aastal sureb peaaegu kaks miljonit last kõhulahtisusse – põhjuseks puhta vee puudumine.

Artikkel põhineb global.finland.fi portaali materjalile, mille on tõlkinud Ene Trepp ning toimetanud ja kaasajastanud Irita Raismaa. Kaasajastamisel kasutatud allikad:

http://www.cidcm.umd.edu/pc/executive_summary/exec_sum_2012.pdf

<http://www.visionofhumanity.org/wp-content/uploads/2012/12/2012-Global-Terrorism-Index-Report1.pdf>

http://www.start.umd.edu/start/announcements/BackgroundReport_10YearsSince9_11.pdf